

Anita Romulewicz

Różnorodność językowa zabytkowych zbiorów Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. Emilii Sukertowej-Biedrawiny w Olsztynie

Prace Językoznawcze 18/4, 193-196

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Różnorodność językowa zabytkowych zbiorów
Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. Emilii Sukertowej-Biedrawiny
w Olsztynie

Zbiór ksiąg zabytkowych znajdujący się w zasobach Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Olsztynie jest stosunkowo skromny. Kolekcja starych druków obejmuje zaledwie 136 tytułów opublikowanych w ponad 60 woluminach. Najstarsze wydania pochodzą z połowy XVI w., z czego większość to dzieła niemieckiego reformatora, Marcina Lutra. Całość omawianego księgozbioru objęta jest opieką biblioteczną i konserwatorską, a dotychczasowe badania ukazują go jako interesującą kolekcję także z perspektywy językoznawczej.

Zaledwie 22 woluminy to polonica opublikowane w największych ówczesnych drukarniach warszawskich, krakowskich, lwowskiej i wileńskiej. Pojedyncze egzemplarze wydano w języku polskim w Słucku, Poznaniu i w Stragonii. Jednak zdecydowana większość zabytkowych druków przechowywanych w WBP w Olsztynie napisana została w językach obcych. Księgi mają dość jednorodny charakter tematyczny i reprezentują myśl kulturalno-filozoficzno-teologiczną Europy XVI–XVIII w. Nie dziwi zatem, iż językiem dominującym jest łacina (81 woluminów). Pozostałe druki wydano po niemiecku (17 woluminów) i po francusku (10 woluminów). Kilka z zachowanych tytułów to pozycje wielojęzyczne.

Do ciekawszych w ujęciu językoznawczym należy trójjęzyczna, łacińsko-hebrajsko-grecka wersja *Starego i Nowego Testamentu (Testamenti Veteris et Novi Biblia Sacra...)* z 1605 r., opublikowana w wydawnictwie Wecheliana w Hanau. Greką napisany został również *Nowy Testament* z 1638 r. wydany w Genewie (*I Kaini Diathiki tog Kgriog Imon Iisog Chosod Diglottos*). Z 1677 r. pochodzi natomiast *Stary Testament* opublikowany we Frankfurcie nad Menem (*Biblia Testamenti Veteris* Dawida Clodiusa). Ciekawą pozycją jest też jeden z tomów prawosławnych tekstów liturgicznych *Minieja Miesiacznaja* sprzed 1762 r., wydany w Moskwie w języku staro-cerkiewno-słowiańskim. Intrygującym materiałem badawczym dla językoznawców z pewnością jest też najstarszy przechowywany w bibliotece słownik z 1580 r. *Verborum latinorum cum Graecis Gallicis*. Jego autor, Guillaume Morel (1505–1564), francuski humanista i drukarz, zgłębiał literaturę grecką, którą ponownie drukował przetłumaczoną na łacinę. Wspomniany słownik oparty jest właśnie na opublikowanych przez niego dziełach autorów starożytnych, greckich i łacińskich, np. Owidiusza, Ezopa i Horacego.

Szczególną pozycję w zbiorze starych druków znajdujących się w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej w Olsztynie zajmuje pierwsze wydanie

Constitutiones Synodales Dioecesis Warmiensis, czyli *Uchwały Synodu Diecezji Warmińskiej* opublikowane w 1612 r. w braniewskiej oficynie Georga Schönfelsa. Księga jest wyjątkowa nie tylko ze względu na swój historyczny, regionalny charakter, ale też z powodu fragmentów innego druku ukrytego w okładzinach. Zarówno *Synody*, jak i niespodziewanie odkryte podczas konserwacji karty starszego dzieła, okazały się fascynującym materiałem do badań językoznawczych.

Ów zbiór wydany z polecenia biskupa warmińskiego Szymona Rudnickiego to spis zasad obowiązujących duchownych diecezji warmińskiej, datowany na 1 maja 1612 r., podpisany w Lidzbarku. Już na pierwszych stronach w *Praefatio* Szymon Rudnicki powołuje się na uchwały swoich poprzedników, nawołując do ich poszanowania, ale i korygowania zaistniałych błędów oraz wprowadzenia koniecznych regulacji wynikających z potrzeb świata współczesnego. Co ciekawe, już od pierwszej strony tytułowej, na której widnieje okazały herb biskupa, księga pisana jest łaciną. Ale nie jest to jedyny występujący w druku język. Przed wspomnianą przedmową Szymona Rudnickiego znalazła się łacińska *Summa privilegii*, czyli Najwyższy Przywilej Królewski przyznany wydawcy Schönfelsowi, w którym zabrania on przedruku swoich dzieł pod groźbą konfiskaty książek. Przywilej datowany jest na 10 października 1611 r. i spisany w Warszawie.

Warto dodać, że Georgius Schönfels w ciągu niemal trzech dekad swojej działalności drukarskiej i wydawniczej opublikował około stu pozycji, z czego większość stanowiły druki urzędowe biskupstwa oraz mające charakter teologiczny, religijny służący m.in. rezydującym w Braniewie jezuitom. Schönfels tłoczył głównie druki łacińskie, ale z jego oficyny wyszło też dziesięć tytułów w języku niemieckim, śpiewniki w języki łotewskim i estońskim oraz trzy pierwsze w Braniewie druki w języku polskim.

Zręb główny omawianych *Synodów* stanowią ówczesnie aktualne oraz wcześniej obowiązujące przepisy, również zapisane łaciną. To kolejno *Statuty Synodalne* opublikowane przez:

- Łukasza Watzenrode (1497),
- Marcina Kromera (1575), odwołujące się m.in. do statutów Stanisława Hozjusza i Łukasza Watzenrode,
- Marcina Kromera (1577),
- Marcina Kromera (1582),
- Szymona Rudnickiego (1612).

Constitutiones Synodales w dalszych fragmentach zawierają *Ein Kirchsordnung den Kirchgang betreffende*, czyli *Przepisy kościelne dotyczące Kościoła*. Ten opublikowany w języku niemieckim dokument wydany został z polecenia Marcina Kromera, a datowany jest na 23 lutego 1570 r. Przede

wszystkim miał wspierać nadzór duchowieństwa nad uczęszczaniem na nabożeństwa kościelne. Na kolejnych stronach zaprezentowano ten sam dokument, tyle że w języku staropolskim, jako *Ustawy Kościolne z strony ugeszczania do Kościoła*.

Na ostatnią część *Constitutiones Synodales* składa się ponadto opublikowana w dwóch językach formuła wyznania wiary: po łacinie (*Mandatum Super Forma Iuramenti Professionis fidei. Pius Episcopus Servus Servorum Dei ad perpetuam rei memoria*) i po niemiecku (poza łacińskimi nagłówkami: *Confesio fidei*). Całość starego druku wieńczy *Canon* w języku niemieckim, wraz z łacińskim tłumaczeniem (*Textus Latinus superioris versionis Canonis & Capituli sub ijsdem titulis*).

Jeszcze większą różnorodność językową wnosi do omawianego dzieła zawartość fragmentów *Confessio Christiana*, czyli sześć dwustronnie zadrukowanych kart zastosowanych w *Synodach warmińskich* w charakterze makulatury. Zachowany dokument odkryty w obu okładzinach: przedniej i tylnej, ukazał ciekawy, szerszy kontekst samych *Synodów*. Luźne strony po złożeniu w całość wskazały na kolejny druk o charakterze religijnym zapisany w języku duńskim.

Stan odkrytych w *Synodach* stron był na tyle dobry, iż pozwolił na zbadanie zawartości treściowej. We wstępnym etapie pracy wskazówkami były zarówno kroje czcionek, jakość papieru (typowa dla końca XVI w.), jakość przeprowadzonej korekty (w tym przypadku niedbała, wskazująca na druk ulotny, o charakterze popularyzatorskim i edukacyjnym), a także ilość i estetyka wykonania zdobień graficznych (nieliczne i skromnie opracowane winiety oraz finaliki).

Jednak kluczowym tropem okazał się język duński. Znajdujący się w nagłówku (na co drugiej stronie wszystkich kart) tytuł *Bekiendelsens* (*Spowiedź/Wyznanie wiary*) wskazywał na wspólny tytuł publikacji (lub jego fragment). Ujęte w nagłówkach słowa *første* oraz *andit* odnosiły się do poszczególnych rozdziałów dzieła. Czytelny tekst odsłonił m.in. pełne brzmienie *Wyznania wiary chrześcijańskiej* (*Den Christelige Bekiendelsis andit Capittel. Om herrens veig*) czy też fragmentu zatytułowanego: *Om Troen* (*O wierze*). Z kolei skrupulatne badanie pozostałych treści pokazało, że mamy do czynienia z wrywkami dokumentu będącego rodzajem komentarza do *Pisma Świętego* (*Starego i Nowego Testamentu*), który dla przejrzystości i łatwej lektury skomponowany został w formie pytań i odpowiedzi z zakresu wiary katolickiej.

Wiedza na temat publikowania druków o charakterze reformacyjnym w krajach skandynawskich w językach narodowych pozwoliła z kolei określić datę powstania badanych fragmentów. Wiadomo, iż ruch reformacyjny

w Danii rozpoczął się już w latach dwudziestych XVI w. To wtedy po raz pierwszy przetłumaczono na język duński fragmenty Pisma Świętego (1524). W połowie stulecia wyraźnie zwiększyło się także zapotrzebowanie na religijne druki ulotne w językach ludów północnych. W 1550 r. ukazało się pierwsze pełne duńskie tłumaczenie Biblii, a w 1569 r. ostatni przekład psalmów.

Także postać autora, Laurentiusa Nicolai Norvegusa (1539–1622 lub 1621), nazywanego też Wawrzyńcem Norwegusem, okazała się intrygująca i wiele wniosła do historii badanych stron. Był on jednym ze studentów Seminarium Papieskiego w Braniewie, a jako czynny obrońca Kościoła katolickiego podróżował po terenie katolickiej Warmii, gdzie pozostawił po sobie druki ulotne odwołujące się do jego aktywnej postawy kontrreformacyjnej. Jedną z bardziej znaczących prac tego jezuita było omawiane właśnie *Confessio Christiana*, wydane najpierw po łacinie w 1604 r. w Krakowie, następnie po duńsku w 1605 r. w Braniewie (*Confessio Christiana. Det er Den Christelige Bekiendelse om Herrens veig*). Ponieważ oba wydania można dziś oglądać w Królewskiej Bibliotece Narodowej w Kopenhadze, istnieje pewność, że zachowane w olsztyńskich *Synodach* makulaturowe fragmenty to właśnie strony z duńskiego *Confessio Christiana*.

(Anita Romulewicz, Olsztyn)